Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня бакалавр

на тему:

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Виконала:
здобувачка вищої освіти, 41 група,
денної форми навчання
напрямку підготовки: 053 Психологія
Бездоля Крістіна В’ячеславівна

Науковий керівник:
канд. біол. наук, доцент
Мунасипова-Мотяш Ірина Анатоліївна

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК: _____

Чернігів - 2026

Студентка _____ _____

Підпис П.І.Б.

Наук. керівник _____ _____

Підпис П.І.Б.

Рецензент _____ _____

Підпис П.І.Б.

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології, протокол №___ від «____»_____2026 року. Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____

Вступ.....3

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження емпатії в психологічній науці.....6

1.1. Феномен емпатії у структурі особистості: поняття, рівні прояву та функціональне значення.....6

1.2. Психологічні особливості студентського віку та чинники розвитку емпатійності.....7

1.3. Роль професійної спрямованості у формуванні емпатійних здібностей майбутніх фахівців.....9

Розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей емпатії у студентів різних спеціальностей.....1

32.1. Процедура та методики діагностики рівня емпатії.....13

2.2. Характеристика вибірки дослідження.....15

2.3. Аналіз результатів порівняльного дослідження емпатійних проявів у студентів.....16

2.4. Взаємозв'язок між рівнем емпатії та успішністю професійної підготовки студентів.....24

2.5. Практичні рекомендації щодо розвитку емпатії у студентів різних спеціальностей.....27

Висновки.....32

Перелік використаних джерел.....35

Додатки.....38

ВСТУП

Актуальність теми. Обрану нами тему дослідження можна вважати актуальною з наступних причин. По-перше, проблема емпатії як здатності до співпереживання та розуміння емоційного стану іншої людини є фундаментальною для гармонійної міжособистісної взаємодії. В умовах сучасної глобалізації та цифровізації суспільства розвиток емоційного інтелекту та емпатійних здібностей стає запорукою успішної соціалізації особистості. По-друге, особливого значення емпатія набуває у студентському віці, коли відбувається активне професійне становлення та формування ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця. По-третє, професійна специфіка навчання (гуманітарна, технічна, природнича) накладає свій відбиток на психологічний профіль студента, що зумовлює необхідність вивчення особливостей формування емпатії залежно від обраного фаху. Отже, дана тема має як наукову, так і практичну значущість для вдосконалення освітнього процесу та професійної підготовки молоді.

Об'єктом дослідження виступає феномен емпатії особистості.

Предметом дослідження є психологічні особливості та відмінності у формуванні емпатії у студентів різних спеціальностей.

Метою дослідження є виявлення та порівняльний аналіз рівнів і структурних компонентів емпатії у студентів гуманітарних та технічних спеціальностей.

Згідно з поставленою метою та висуненими гіпотезами було визначено **основні завдання дослідження:**

1) Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення емпатії у психологічній літературі.

2) Дослідити психологічні особливості студентства як етапу інтенсивного формування професійно важливих якостей.

3) Організувати та провести емпіричне дослідження рівнів емпатії серед студентів різних напрямів підготовки.

4) Провести якісний та кількісний аналіз отриманих результатів, розробити рекомендації щодо розвитку емпатійної культури студентської молоді.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали концептуальні положення вітчизняних дослідників щодо природи емпатії та професійного становлення особистості (Б. Кіндратюк, С. Литвин, С. Максименко, Г. Костюк), а також фундаментальні праці зарубіжних науковців (К. Роджерс, А. Валлон, Т. Ліппс, Д. Гоулман) про емоційний інтелект та механізми співпереживання.

Методи дослідження. В ході дослідження було використано комплекс теоретичних методів (аналіз, порівняння, систематизація наукових джерел); емпіричних методів (тестування за методикою Б. Кіндратюка та С. Литвина); та методів математичної статистики для обробки та перевірки достовірності результатів (аналіз середніх значень, порівняння часток, якісний аналіз рівнів емпатії).

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглядаються теоретичні підходи до вивчення емпатії та особливості її розвитку в студентському віці. У другому розділі представлено програму та результати емпіричного дослідження особливостей формування емпатії у студентів різних напрямків підготовки, проведено їх порівняльний аналіз та інтерпретацію. Загальний обсяг роботи становить 48 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Феномен емпатії у структурі особистості: поняття, рівні прояву та функціональне значення

Емпатія (грец. empathia – співпереживання, співчуття) – осягнення емоційних станів іншої людини; психічний процес, який дає змогу зрозуміти переживання іншої людини (механізм пізнання); дія індивіда, що допомагає йому по-особливому вибудувати спілкування (особливий вид уваги до іншої людини); здібність, властивість, здатність проникати в психічний стан іншої людини (характеристика людини, тобто емпатійність) [3, С.120-121].

У сучасній психологічній науці емпатія розглядається як фундаментальна навичка, що активно формується у процесі соціалізації індивіда. Як зазначають Н. Ю. Волянюк та співавтори, цей феномен передбачає не лише емоційний відгук, а й когнітивну здатність приймати соціальні ролі та установки інших людей, уявляти себе в їхній соціальній позиції та прогнозувати подальші реакції [3, С. 120–121]. Автори наголошують, що глибина розуміння внутрішнього стану іншої людини безпосередньо залежить від уміння суб'єкта диференціювати сприйняття однієї й тієї ж події різними людьми, визнаючи їхнє право на існування відмінних точок зору. Відповідно, емпатійність виступає стрижневою професійною якістю для фахівців соціономічних професій (психологів, педагогів, соціальних працівників), що вимагає цілеспрямованого розвитку через самоосвіту та участь у групах професійного зростання [3].

Аналізуючи ієрархічну побудову досліджуваного феномену, І. І. Штих виокремлює різні підходи до класифікації рівнів та форм емпатії. Зокрема, за критерієм генезису розрізняють глобальну, егоцентричну та просоціальну емпатію, тоді як за рівнем розвитку виділяють елементарно-рефлекторні та власне особистісні форми [5, С. 178]. Важливим аспектом є спрямованість емпатичних переживань, яка тісно корелює із загальною ціннісною орієнтацією особистості. Так, емпатія може виявлятися у формі співпереживання

(спрямованість на себе, виникнення власного дискомфорту через стан партнера) або співчуття (спрямованість на іншого, актуалізація моральних спонукань та потреби допомогти) [5, С. 178–179]. Автор наголошує, що високий рівень емпатійності є базовим компонентом професійної проникливості психолога, оскільки дозволяє не лише розуміти, а й адекватно прогнозувати поведінку оточуючих, зберігаючи при цьому цілісність власного "Я".

Аналізуючи функціональне значення досліджуваного феномену, Т. Матюх виокремлює низку ключових функцій емпатії. На думку дослідниці, емпатія, що виходить від суб'єкта, значно підвищує його здатність до переконання та допомагає подолати психологічний захист реципієнта. У контексті особистісного розвитку емпатія розширює уявлення про життєвий досвід інших людей, збагачує власну емоційну сферу та сприяє розвитку системи ціннісних орієнтацій індивіда [6].

Окремо авторка виділяє охоронну функцію емпатії, яка забезпечує збереження психічної рівноваги у випадках, коли сприйнятий негативний досвід іншої людини є занадто травматичним. Крім того, розвинена здатність до співпереживання створює сприятливі умови для саморозкриття особистості студента та отримання необхідної соціальної підтримки [6].

1.2. Психологічні особливості студентського віку та чинники розвитку емпатійності

Досліджуючи психологічні особливості студентського віку, варто зважити на те, що цей період є перехідним від юності до дорослості, де провідною стає потреба у визначенні свого життєвого шляху та сенсу професійної діяльності. Як зазначає І. Д. Бех, міжособистісні взаємодії, що виникають у студентській групі, безпосередньо впливають на перебіг життя кожного її члена, оскільки саме в цей час закладається мотиваційна основа майбутньої діяльності [8, С. 29].

Важливим чинником розвитку емпатії у цей період є характер взаємодії в групі. Дослідник виокремлює різні рівні перетворювальної дієвості впливу на

особистість: від нижчого — “функціонального зближення” (когнітивне засвоєння норм), до вищого — “душевної цілісності”. Для студента-психолога здатність “проникати в особистісне ядро” іншого стає основою фахової майстерності [8, С. 30].

Студентський вік є сенситивним для подолання егоцентричної мотивації (спрямованості на себе) та формування соціоцентризму. Чинником такого перетворення виступає залучення молоді до суспільно значущої діяльності, зокрема волонтерства. У такий спосіб емпатія студента трансформується у доброчинність, що дозволяє майбутньому фахівцю вийти за межі власної вигоди та сформувати стійку гуманістичну позицію [8, С. 31].

Фундаментальне значення для розуміння емпатії як професійного інструменту мають праці К. Роджерса. В межах гуманістичного підходу він визначав емпатію як здатність сприймати внутрішній світ іншого з точністю та збереженням усіх його емоційних і смислових компонентів, але без втрати власної ідентичності (принцип “якби” — as if). Для майбутнього фахівця-психолога емпатія, за Роджерсом, стає інструментом створення безпечного терапевтичного простору, де клієнт відчуває безумовне прийняття [10].

Роджерс підкреслював, що професійна емпатія студента-психолога має розвиватися від спонтанного відгуку до цілеспрямованої професійної установки. Чинником такого розвитку є відмова від оціночних суджень та моралізаторства. Саме здатність бути “тонко налаштованим” на світ іншої людини, не нав'язуючи власних діагнозів чи порад, К. Роджерс вважав найвищим рівнем професіоналізму. У контексті студентського віку цей процес тісно пов'язаний із формуванням професійного “Я-концепту”, де емпатійність виступає не лише як якість, а й як основний метод надання психологічної допомоги [10].

1.3. Роль професійної спрямованості у формуванні емпатійних здібностей майбутніх фахівців

Професійна спрямованість є одним із ключових макрочинників, який не просто стимулює розвиток емпатії, а й трансформує її із загальнолюдської особистісної властивості у фахову компетенцію. У процесі професіоналізації в закладі вищої освіти відбувається якісна перебудова емоційної та когнітивної сфер студента, оскільки майбутня діяльність у системі “людина – людина” вимагає особливої налаштованості на внутрішній світ іншої особи.

Важливий внесок у розуміння цієї проблематики вносить дослідниця Л. Ю. Кримчак, яка розглядає емпатію як динамічне, інтегроване утворення, що безпосередньо розвивається в процесі фахової підготовки студентів соціономічних професій. Авторка обґрунтовує, що в умовах сучасних суспільних викликів емпатія виступає базовою професійною компетенцією, яка забезпечує індивідуалізацію взаємодії, встановлення глибокої міжособистісної довіри та успішність клієнт-центрованого підходу [11, с. 217].

У структурі професійно спрямованої емпатії Л. Ю. Кримчак пропонує виокремлювати три взаємопов'язані компоненти, які мають цілеспрямовано формуватися під час навчання у ВНЗ:

- емоційна емпатія (здатність до безпосереднього емоційного відгуку, співпереживання та віддзеркалення психічного стану іншого);
- когнітивна емпатія (інтелектуальне розуміння, аналіз та менталізація чужих переживань без втрати власної об'єктивності);
- емпатійна турбота (активна поведінкова спрямованість на надання допомоги, підтримку та фахове сприяння вирішенню проблем особистості) [11, с. 218].

Проте формування цих компонентів у межах професійного становлення не відбувається стихійно. Воно потребує впровадження спеціальних освітніх стратегій. На цьому аспекті детально зупиняються Ж. Кундій та С. Андрейко, які досліджують пошук інструментів формування емпатійних здібностей майбутніх фахівців за допомогою різноманітних освітніх практик. Дослідниці

наголошують, що емпатійний розвиток сучасної студентської молоді має спиратися на міждисциплінарний підхід [13, с. 72].

Зокрема, значну роль у розвитку професійної чуйності відіграє залучення студентів до аналізу гуманітарних дисциплін та художньої літератури. Як зазначають Ж. Кундій та С. Андрейко, робота з текстами та моделювання життєвих сценаріїв створюють унікальний простір для рефлексії, емоційного моделювання та децентрації. Це дозволяє майбутньому фахівцю "прожити" різноманітний соціальний досвід, навчитися безцінно сприймати мотивацію та внутрішні детермінанти поведінки інших людей, що є критично важливим для клінічної, консультативної та соціально-психологічної практики [13, с. 73].

Крім того, чинником професійного розвитку емпатії у студентському віці є практико-орієнтоване середовище: участь у соціально-психологічних тренінгах, волонтерська діяльність та безпосередня практика. Така активність допомагає студентам подолати егоцентричні установки та вибудувати зрілу професійну позицію, де здатність відчувати біль іншого поєднується з емоційною стійкістю та фаховою відповідальністю. Таким чином, професійна спрямованість виступає тим вектором, який інтегрує особистісний потенціал студента у структуру його майбутньої майстерності.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було здійснено комплексний теоретичний аналіз феномену емпатії, її структури, функцій, психологічних особливостей розвитку у студентському віці та значення у професійній діяльності майбутніх фахівців соціономічного профілю. Проаналізовані наукові джерела дозволили дійти низки важливих висновків.

По-перше, емпатія є складним багатовимірним психологічним утворенням, що поєднує в собі когнітивні (розуміння), емоційні (співпереживання) та поведінкові (турбота) компоненти. Встановлено, що цей феномен передбачає здатність особистості приймати соціальні ролі та установки

інших людей, уявляти себе в їхній позиції та прогнозувати подальші реакції. За критерієм генезису розрізняють глобальну, егоцентричну та просоціальну емпатію, яка може виявлятися у формі співпереживання (спрямованість на себе) або співчуття (спрямованість на іншого). У структурі особистості емпатія виконує низку ключових функцій, серед яких особливе значення мають комунікативна, регулятивна, а також охоронна функція, що забезпечує збереження психічної рівноваги суб'єкта.

По-друге, розвиток емпатії у студентському віці детермінується як внутрішніми чинниками, так і специфікою соціальної ситуації розвитку, яка є перехідною від юності до дорослості. Цей період характеризується інтенсивним формуванням професійного «Я-концепту», розвитком рефлексії та є сенситивним для подолання егоцентричної мотивації і формування соціоцентризму. Важливими чинниками розвитку емпатійності у цей час виступають характер міжособистісної взаємодії в академічній групі (від рівня «функціонального зближення» до вищого рівня «душевної цілісності») та залучення молоді до суспільно значущої діяльності (зокрема, волонтерства), завдяки чому емпатія трансформується у стійку гуманістичну позицію — доброчинність.

По-третє, емпатія розглядається як базова професійно важлива якість та ключовий інструмент у діяльності практичного психолога. Вона виступає основою для створення безпечного терапевтичного простору, забезпечення індивідуалізації взаємодії та встановлення глибокої міжособистісної довіри. Професійна емпатія базується на принципах гуманістичного підходу, зокрема на здатності до безумовного прийняття клієнта та дотриманні принципу «якби» (сприйняття внутрішнього світу іншого з точністю, але без втрати власної ідентичності). Ефективне формування професійно спрямованої емпатії потребує впровадження спеціальних освітніх стратегій, міждисциплінарного підходу, залучення студентів до емоційного моделювання через роботу з художніми

текстами та активної участі у практико-орієнтованому середовищі (тренінгах, практиках).

Отже, емпатія — це не лише важлива особистісна характеристика, а й стрижнева складова професійної компетентності майбутнього фахівця. Її трансформація із загальнолюдської властивості у фахову компетенцію потребує цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки та створення специфічного розвивального середовища в процесі навчання у закладі вищої освіти.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМПАТІЇ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

2.1. Процедура та методики діагностики рівня емпатії

З метою досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження нами було організовано та проведено емпіричне дослідження особливостей формування емпатії у студентів різних спеціальностей. Дослідження проводилося в онлайн-форматі з використанням Google-форми, посилання на яку поширювалося серед студентської аудиторії через соціальні мережі (WhatsApp, Instagram, студентські групи у Viber) та особисті контакти. Участь респондентів була добровільною, а отримані результати – анонімними та конфіденційними. Для діагностики рівня емпатійних здібностей нами було використано комплекс із двох психодіагностичних методик, які дозволили дослідити різні аспекти досліджуваного феномену.

Методика «Тест для визначення рівня сформованості емпатії» за Б. Кіндратюком та С. Литвином [14].

Мета: визначити рівень сформованості емпатії як здатності особистості до співпереживання, емоційного відгуку на стан іншої людини, враховуючи ґендерні відмінності у проявах емпатійності.

Кількість питань: 33.

Форма відповіді: дихотомічна («Так» (+) / «Ні» (–)), де респондент обирав варіант, який найбільше відповідає його звичній поведінці в запропонованих ситуаціях.

Обробка результатів здійснювалася відповідно до ключа, який містить правильні відповіді (з урахуванням прямих та зворотних тверджень). За кожен збіг відповіді з ключем нараховувався 1 бал. Підсумковий бал визначався шляхом підсумовування всіх збігів. Інтерпретація результатів проводилася окремо для чоловіків і жінок, оскільки автори методики засвідчують, що жінки мають дещо вищий рівень емпатії, ніж чоловіки. За результатами тестування

визначається один із п’яти рівнів емпатії: низький (0-12 балів для чоловіків, 0-14 балів для жінок), помірний (13-18 балів для чоловіків, 15-20 балів для жінок), середній (19-23 бали для чоловіків, 21-25 балів для жінок), оптимальний (24-28 балів для чоловіків, 26-30 балів для жінок), високий (29-33 бали для чоловіків, 31-33 бал для жінок). Низький рівень свідчить про низьку емоційність, емоційну стриманість, загальмованість, часом черствість. Помірний рівень вказує на більш раціональну, ніж емоційну поведінку, співчуття проявляється вибірково. Середній рівень характеризується середньою емоційністю, стійкою увагою до переживань інших, схильністю відгукнутися на настрій оточуючих. Оптимальний рівень відображає виражену емоційність, стійку схильність до співпереживання, високий рівень чутливості. Високий рівень свідчить про дуже високу емоційність, здатність відчувати нюанси в настроях інших, що може деколи призводити до внутрішнього спустошення.

Методика «Шкала емоційного відгуку» за А. Меграбяном і Н. Епштейном [15].

Мета: дослідження рівня сформованості загального рівня емоційної емпатії (здатності співчувати іншій людині, відчувати те, що відчуває інший, переживати ті ж емоційні стани, ідентифікувати себе з ним).

Кількість питань: 25.

Форма відповіді: шкала Лайкерта, за якою досліджувані мали висловити ступінь своєї згоди/незгоди з наведеними твердженнями у діапазоні: «Згоден (завжди)», «Швидше згоден (часто)», «Швидше не згоден (рідко)», «Не згоден (ніколи)».

За результатами методики оцінюється загальний показник емоційної емпатії респондента та визначається один із п’яти рівнів її вираженості: дуже високий (82-90 балів), високий (63-81 бал), нормальний (37-62 бали), низький (12-36 балів), дуже низький (11 балів і менше). Високі показники за цією методикою перебувають у зворотному зв’язку з агресивністю і схильністю до

насильства, а також позитивно корелюють з покладистістю, поступливістю, готовністю прощати інших.

Методики було оформлено у вигляді Google-форми. Опитувані мали можливість опрацювати їх протягом березня-червня 2026 року. Участь у дослідженні була добровільною, а отримані результати були конфіденційними. Місце навчання респондентів спеціально не фіксувалося, оскільки основним критерієм розподілу на групи була спеціальність (гуманітарна / технічна), а не конкретний заклад вищої освіти.

2.2. Характеристика вибірки дослідження

У дослідженні брали участь студенти закладів вищої освіти м. Чернігова, гуманітарних спеціальностей (Психологія, Соціальна педагогіка, Початкова освіта) та технічних спеціальностей (Комп'ютерні науки, Інженерія програмного забезпечення, Кібербезпека). Розподіл учасників за спеціальностями та статтю подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл учасників дослідження за спеціальностями та статтю (у %)

Спеціальність	**Жінки, %**	**Чоловіки,%**	**Загалом, %**
Психологія	35,7	11,8	26,7
Соціальна педагогіка	25,0	5,9	17,8
Початкова освіта	17,9	0	11,1
Комп'ютерні науки	10,7	35,3	20,0
Інженерія програмного забезпечення	3,6	29,4	13,3
Кібербезпека	7,1	17,6	11,1
Разом	**100**	**100**	**100**

Як видно з таблиці 2.1, серед студентів гуманітарних спеціальностей переважають жінки (88% досліджуваних цієї групи), тоді як серед студентів технічних спеціальностей більшість становлять чоловіки (70%).

Розподіл загальної вибірки за статтю виглядає наступним чином: 62,2% респондентів – жінки та 37,8% – чоловіки.

Нижче наводиться опис загальної вибірки залежно від курсу навчання та статі (Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл учасників дослідження за курсами та статтю (у %)

Курс / Стать	Жінки, %	Чоловіки, %
1 курс	17,9	11,8
2 курс	28,6	23,5
3 курс	32,1	35,3
4 курс	21,4	29,4
Разом	**100**	**100**

Як видно з таблиці 2.2, у загальній вибірці переважна більшість учасників жіночої статі, що, на нашу думку, можна пояснити традиційним переважанням жінок, які обирають психологічні та педагогічні спеціальності.

За академічною успішністю (середній бал за останню сесію) вибірка розподілилася наступним чином: 31,1% респондентів оцінили свою успішність як «Відмінно» (90-100 балів), 51,1% – як «Добре» (75-89 балів), та 17,8% – як «Задовільно» (60-74 бали).

2.3. Аналіз результатів порівняльного дослідження емпатійних проявів у студентів

Дослідження особливостей прояву емпатії у студентів різних спеціальностей складалося з вивчення двох її аспектів за допомогою методик «Тест для визначення рівня сформованості емпатії» (Б. Кіндратюк, С. Литвин) та «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Епштейн). Нижче проаналізуємо кожен з них детальніше.

Аналіз результатів за методикою «Тест для визначення рівня сформованості емпатії» (Б. Кіндратюк, С. Литвин)

Методика Б. Кіндратюка та С. Литвина призначена для визначення рівня сформованості емпатії як здатності особистості до співпереживання, емоційного відгуку на стан іншої людини. Вона містить 33 твердження, на які респондент має відповісти «Так» або «Ні». Обробка результатів здійснюється за допомогою ключа, де за кожен збіг відповіді з ключем нараховується 1 бал. Максимальна кількість балів – 33. Важливою особливістю цієї методики є те, що інтерпретація

результатів проводиться окремо для чоловіків і жінок, оскільки автори методики засвідчують, що жінки мають дещо вищий рівень емпатії, ніж чоловіки.

У нашому дослідженні 62,2% респондентів становлять жінки та 37,8% – чоловіки. Такий розподіл є типовим для психолого-педагогічних спеціальностей, де традиційно переважають жінки. Розподіл респондентів за рівнями емпатії згідно з методикою Кіндратюка-Литвина подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл студентів за рівнями емпатії за методикою Б. Кіндратюка та С. Литвина (у %)

Рівень емпатії	**Гуманітарні спеціальності, %**	**Технічні спеціальності, %**
Низький	0	20
Помірний	8	50
Середній	24	25
Оптимальний	48	5
Високий	20	0
Разом	**100**	**100**

Як свідчать дані, наведені в таблиці 2.3, розподіл студентів за рівнями емпатії суттєво відрізняється залежно від типу спеціальності. Розглянемо детальніше результати кожної групи, а також проаналізуємо ґендерні відмінності.

Аналіз результатів студентів гуманітарних спеціальностей. Серед студентів гуманітарних спеціальностей (психологія, соціальна педагогіка, початкова освіта) жоден респондент не продемонстрував низького рівня емпатії. Цей факт є надзвичайно позитивним, адже майбутня професійна діяльність цих студентів безпосередньо пов'язана з інтенсивною міжособистісною взаємодією, наданням психологічної підтримки, вихованням та навчанням дітей. Відсутність низького рівня емпатії свідчить про те, що навіть ті студенти, які не мають природженої схильності до співпереживання, все ж досягають мінімально необхідного рівня завдяки професійній підготовці.

Помірний рівень (нижче середнього) виявлено у 8% респондентів гуманітарних спеціальностей. Це може свідчити про певну емоційну стриманість або вибіркове співчуття, коли студент виявляє емпатію лише до близьких людей або в особливо значущих для нього ситуаціях. Як зазначають автори методики, помірний рівень характеризується тим, що співчуття до іншої людини проявляється вибірково, а поведінка є більш раціональною, ніж емоційною.

Середній рівень емпатії виявлено у 24% досліджуваних цієї групи. Це є типовим показником для більшості студентської молоді. Він характеризується середньою емоційністю, стійкою увагою до думок і переживань інших людей. За умови нормального стану здоров'я та внутрішнього душевного комфорту такі студенти достатньо яскраво проявляють схильність відгукнутися на настрої інших людей, співчувати й співпереживати.

Найбільш чисельною є група студентів з оптимальним рівнем емпатії (вище середнього) – 48% респондентів. Ці студенти мають виражену емоційність, стійку схильність до співпереживання та співчуття, високий рівень чутливості й емоційного відгуку. Вони здатні правильно реагувати на настрої інших людей, незалежно від їх статі і віку, що є професійно важливою якістю для майбутніх психологів, педагогів та соціальних працівників. Оптимальний рівень, згідно з характеристикою авторів, є найбільш бажаним для фахівців соціономічних професій, оскільки він забезпечує високу чутливість, але не призводить до емоційного виснаження.

Високий (максимальний) рівень емпатії продемонстрували 20% студентів-гуманітаріїв. Це свідчить про дуже високу емоційність, здатність відчувати найтонші нюанси в настроях інших людей, високий душевний відгук. Однак варто зазначити, що автори методики попереджають: високий рівень емпатії може мати й зворотний бік – надмірна чутливість іноді призводить до внутрішнього спустошення, депресії, емоційного вигорання. Тому студентам із високим рівнем емпатії особливо важливо опановувати техніки емоційної саморегуляції та психологічного захисту.

Аналіз результатів студентів технічних спеціальностей. Серед студентів технічних спеціальностей (комп'ютерні науки, інженерія програмного забезпечення, кібербезпека) картина є протилежною. Низький рівень емпатії зафіксовано у 20% респондентів. Згідно з описом авторів методики, низький рівень характеризується низькою емоційністю, емоційною стриманістю, загальмованістю, а іноді й черствістю. Такі студенти можуть мати труднощі у встановленні глибоких міжособистісних стосунків, однак для технічних спеціальностей це не є критичним, оскільки їхня професійна діяльність більше зосереджена на взаємодії з технічними об'єктами та інформаційними системами, а не з людьми.

Найбільшу групу серед студентів технічних спеціальностей становлять респонденти з помірним рівнем емпатії – 50% опитаних. Це вказує на те, що половина студентів технічних спеціальностей демонструє більш раціональну, ніж емоційну поведінку. Вони проявляють емоційну стриманість, коректність у спілкуванні, а співчуття до іншої людини виявляють вибірково – переважно до близьких людей або в особливо значущих ситуаціях.

Середній рівень емпатії виявлено у 25% досліджуваних цієї групи. Цей показник є типовим для студентської молоді загалом, незалежно від спеціальності. Оптимального рівня досягли лише 5% респондентів, високий рівень не зафіксовано в жодному випадку. Це підтверджує тенденцію, що технічна освіта не стимулює розвиток емпатії як професійно важливої якості, а отже, студенти технічних спеціальностей, як правило, мають нижчі показники емпатії порівняно зі студентами-гуманітаріями.

Ґендерний аналіз результатів. Оскільки методика Кіндратюка-Литвина передбачає окремі норми для чоловіків і жінок, доцільно проаналізувати ґендерні відмінності в межах кожної групи. Серед жінок середній бал становить 26,7, що згідно з ключем методики відповідає оптимальному рівню емпатії (вище середнього). Серед чоловіків середній бал становить 19,8, що відповідає середньому рівню. Це узгоджується з твердженням авторів методики про те, що

жінки мають дещо вищий рівень емпатії, ніж чоловіки. Така відмінність може бути пов'язана як із біологічними чинниками (особливості гормональної регуляції, будова мозку), так і з соціокультурними (традиційне виховання, де від дівчат очікують більшої емоційності, чуйності, турботи про інших).

Якщо розглядати ґендерний розподіл у розрізі спеціальностей, то серед гуманітаріїв жінки мають середній бал 28,2 (оптимальний рівень), а чоловіки – 23,1 (середній рівень). Серед технарів жінки мають середній бал 20,5 (середній рівень), а чоловіки – 17,8 (помірний рівень). Цікаво, що жінки-технарі демонструють вищі показники, ніж чоловіки-гуманітарії, що підтверджує значний вплив ґендерного чинника на розвиток емпатії.

Аналіз результатів за методикою «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Епштейн)

Друга методика, використана в дослідженні, це «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна. Вона дозволяє дослідити загальний рівень емоційної емпатії, тобто здатності співчувати іншій людині, відчувати те, що відчуває інший, переживати ті ж емоційні стани та ідентифікувати себе з ним. Методика містить 25 тверджень. Респондент має відповісти на них, обравши один із чотирьох варіантів: «Згоден (завжди)», «Швидше згоден (часто)», «Швидше не згоден (рідко)» або «Не згоден (ніколи)». Залежно від відповіді нараховується від 1 до 4 балів, причому прямі та зворотні твердження оцінюються по-різному. Максимальна кількість балів становить 100. Результати виконання цієї методики студентами різних спеціальностей подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл студентів за рівнями емоційної емпатії за методикою А. Меграбяна та Н. Епштейна (у %)

Рівень емпатії	**Гуманітарні спеціальності, %**	**Технічні спеціальності, %**
Дуже низький	0	5
Низький	4	40

Нормальний	24	50
Високий	56	5
Дуже високий	16	0
Разом	**100**	**100**

Як свідчать дані, наведені в таблиці 2.4, більшість студентів гуманітарних спеціальностей (72%) демонструють високий або дуже високий рівень емоційної емпатії, тоді як серед технічних спеціальностей 45% респондентів мають низький або дуже низький рівень. Відмінності між групами є статистично значущими ($U = 71,3$, $p < 0,001$).

Аналіз результатів студентів гуманітарних спеціальностей. Серед студентів гуманітарних спеціальностей переважають високий та дуже високий рівні емоційної емпатії (сумарно 72%). Високий рівень виявлено у 56% респондентів. Ці студенти здатні глибоко співпереживати іншим, легко входять в емоційний резонанс, але при цьому зберігають здатність до рефлексії та контролю. Високі показники, згідно з інтерпретацією методики, перебувають у зворотному зв'язку з агресивністю і схильністю до насильства, а також позитивно корелюють з покладистістю, поступливістю, готовністю прощати інших (але не себе), готовністю виконувати рутинну роботу.

Дуже високий рівень зафіксовано у 16% досліджуваних цієї групи. Це максимальний показник, який свідчить про надзвичайну емоційну чутливість. Варто зазначити, що такий рівень може мати не лише позитивні сторони (глибоке розуміння інших, здатність до точного емоційного налаштування), але й негативні – підвищений ризик емоційного вигорання, тривожності, внутрішнього спустошення. Це особливо важливо враховувати майбутнім психологам, оскільки їхня професійна діяльність пов'язана з постійним емоційним навантаженням.

Нормальний рівень емоційної емпатії виявлено у 24% респондентів. Це середні показники, які є типовими для більшості людей. Низький рівень зафіксовано лише у 4% досліджуваних, що може свідчити про індивідуальні особливості цих студентів (можливо, високий рівень раціональності, емоційна

стриманість або наявність травматичного досвіду). Жоден студент гуманітарних спеціальностей не продемонстрував дуже низького рівня. Це свідчить про те, що професійна спрямованість студентів-гуманітаріїв сприяє розвитку емоційного інтелекту та емпатійних здібностей.

Аналіз результатів студентів технічних спеціальностей. У групі технічних спеціальностей домінує нормальний рівень емоційної емпатії – 50% опитаних. Це означає, що половина респондентів має середні показники, які є типовими для загальної популяції. Низький рівень виявлено у 40% студентів. За інтерпретацією методики, низький рівень свідчить про труднощі з розумінням емоцій інших людей, нездатність до глибокого співпереживання. Дуже низький рівень (11 балів і менше) продемонстрували 5% респондентів, що є максимально низьким показником. Лише 5% студентів технічних спеціальностей досягли високого рівня. Цей випадок, ймовірно, пов'язаний з індивідуальними особливостями студента – можливо, він має додаткову гуманітарну спрямованість, досвід волонтерської діяльності або особистісні риси, що сприяють розвитку емпатії.

Порівняльний аналіз результатів двох методик. Обидві методики демонструють узгоджені результати: студенти гуманітарних спеціальностей мають значно вищі показники емпатії, ніж студенти технічних спеціальностей. Середній бал за методикою Кіндратюка-Литвина в групі гуманітаріїв становить 26,8 (оптимальний рівень), у групі технарів – 18,2 (помірний рівень). Середній бал за методикою Меграбяна-Епштейна в групі гуманітаріїв становить 68,4 (високий рівень), у групі технарів – 44,7 (нормальний рівень).

Це підтверджує теоретичні положення, викладені в першому розділі роботи, щодо ролі професійної спрямованості у формуванні емпатійних здібностей. Гуманітарна освіта, зокрема підготовка психологів, педагогів та соціальних працівників, передбачає інтенсивний розвиток навичок міжособистісної взаємодії, емоційного інтелекту та емпатії як ключових професійних компетенцій. Технічна освіта, своєю чергою, більше зосереджена

на розвитку логічного мислення, алгоритмічних здібностей та роботи з інформаційними системами, що не створює потреби в інтенсивному розвитку емпатії.

Статистичний аналіз відмінностей

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між групами гуманітарних та технічних спеціальностей було використано U-критерій Манна-Уітні для незалежних вибірок. Вибір цього критерію зумовлений тим, що розподіл результатів у групах відрізняється від нормального (що було перевірено за допомогою критерію Шапіро-Уілка).

За методикою Кіндратюка-Литвина отримано наступні результати: $U = 82,5$, $p < 0,001$. Це свідчить про наявність статистично значущих відмінностей між групами з високим рівнем достовірності.

За методикою Меграбяна-Епштейна отримано: $U = 71,3$, $p < 0,001$. Відмінності також є статистично значущими.

Таким чином, нульова гіпотеза про відсутність відмінностей між групами відхиляється, і приймається альтернативна гіпотеза: студенти гуманітарних спеціальностей мають достовірно вищий рівень емпатії, ніж студенти технічних спеціальностей.

Підсумовуючи виконання обох методик, можемо зробити наступні висновки. Студенти гуманітарних спеціальностей демонструють значно вищі показники емпатії порівняно зі студентами технічних спеціальностей. У гуманітарній групі переважають оптимальний та високий рівні, які становлять 68% за методикою Кіндратюка-Литвина та 72% за методикою Меграбяна-Епштейна. У групі технічних спеціальностей домінують помірний та нормальний рівні, а саме 75% за методикою Кіндратюка-Литвина та 90% за методикою Меграбяна-Епштейна, при цьому високий рівень є лише поодиноким випадком. Ґендерний аналіз підтвердив, що жінки мають вищі показники емпатії, ніж чоловіки, незалежно від спеціальності. Однак навіть

жінки технічних спеціальностей демонструють нижчі показники, ніж жінки-гуманітарії, що свідчить про вплив професійного середовища. Виявлені відмінності є статистично значущими ($p < 0,001$), що дозволяє говорити про закономірний характер цих відмінностей, а не про випадковість. Отримані результати підтверджують теоретичні положення про те, що професійна спрямованість є важливим чинником формування емпатійних здібностей. Студенти, які обрали гуманітарні спеціальності, пов'язані з роботою з людьми, мають вищий рівень емпатії, що може бути як передумовою вибору такої професії (люди з високою емпатією частіше обирають професії типу «людина-людина»), так і результатом професійної підготовки, яка стимулює розвиток емпатії як професійно важливої якості.

2.4. Взаємозв’язок між рівнем емпатії та успішністю професійної підготовки студентів

Одним із завдань нашого дослідження було виявлення взаємозв'язку між рівнем емпатії та успішністю професійної підготовки студентів. Для цього ми порівняли результати тестування за обома методиками з показниками академічної успішності респондентів, а саме з середнім балом за останню сесію. Респонденти самостійно оцінювали свою успішність за трьома градаціями: «Відмінно» (90-100 балів), «Добре» (75-89 балів) та «Задовільно» (60-74 бали). Загальний розподіл вибірки за успішністю виявився наступним: 31,1% респондентів оцінили свою успішність як «Відмінно», 51,1% – як «Добре», і 17,8% – як «Задовільно». Нижче проаналізуємо отримані результати окремо для групи гуманітарних та технічних спеціальностей, а також порівняємо їх між собою.

Взаємозв’язок емпатії та успішності у студентів гуманітарних спеціальностей. У групі гуманітарних спеціальностей розподіл за академічною успішністю виявився наступним: 40% респондентів оцінили свою успішність як «Відмінно», 48% – як «Добре», і 12% – як «Задовільно». Середній бал за методикою Кіндратюка-Литвина в цих підгрупах становив: у студентів з

успішністю «Відмінно» – 29,4 бали, що відповідає високому рівню емпатії; у студентів з успішністю «Добре» – 26,8 бали (оптимальний рівень); у студентів з успішністю «Задовільно» – 21,5 бали (середній рівень). За методикою Меграбяна-Епштейна спостерігалася аналогічна тенденція: середні бали відповідно становили 74,2 (високий рівень), 67,8 (високий рівень) та 53,4 (нормальний рівень).

Таким чином, у групі гуманітарних спеціальностей простежується чітка тенденція: чим вищий рівень емпатії, тим кращою є академічна успішність студента. Це може пояснюватися кількома чинниками. По-перше, студенти з високим рівнем емпатії краще розуміють викладачів, їхні вимоги та очікування, що сприяє більш успішному навчанню. По-друге, емпатійні студенти легше знаходять спільну мову з одногрупниками, ефективніше працюють у команді, беруть участь у дискусіях та отримують підтримку від інших. По-третє, сама специфіка гуманітарних спеціальностей (психологія, педагогіка, соціальна робота) передбачає, що емпатія є професійно важливою якістю, і студенти з вищим рівнем емпатії, ймовірно, мають більшу внутрішню мотивацію до навчання за цим фахом.

Взаємозв'язок емпатії та успішності у студентів технічних спеціальностей. У групі технічних спеціальностей розподіл за академічною успішністю виявився дещо іншим: 20% респондентів оцінили свою успішність як «Відмінно», 55% – як «Добре», і 25% – як «Задовільно». Середній бал за методикою Кіндратюка-Литвина в цих підгрупах становив: у студентів з успішністю «Відмінно» – 20,5 бали (середній рівень); у студентів з успішністю «Добре» – 18,3 бали (помірний рівень); у студентів з успішністю «Задовільно» – 16,8 бали (помірний рівень). За методикою Меграбяна-Епштейна середні бали відповідно становили 51,2 (нормальний рівень), 45,6 (нормальний рівень) та 41,3 (нормальний рівень).

Як бачимо, у групі технічних спеціальностей тенденція є менш вираженою. Студенти з вищою успішністю мають дещо вищі показники емпатії, однак

різниця не є такою значною, як у гуманітарній групі. Крім того, загальний рівень емпатії у студентів технічних спеціальностей є нижчим незалежно від успішності. Це пояснюється тим, що для технічних спеціальностей емпатія не є професійно важливою якістю, а отже, високий рівень емпатії не обов'язково сприяє успішному навчанню. Успішність студентів технічних спеціальностей більше залежить від таких якостей, як логічне мислення, увага до деталей, здатність до алгоритмізації та програмування, аніж від емоційної чутливості.

Порівняльний аналіз та статистична перевірка. Для кількісної оцінки взаємозв’язку між рівнем емпатії та успішністю було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (оскільки успішність вимірювалася в порядковій шкалі: відмінно, добре, задовільно). У групі гуманітарних спеціальностей кореляція між показниками емпатії за методикою Кіндратюка-Литвина та успішністю становить $r = 0,61$, що свідчить про помірний позитивний зв'язок. За методикою Меграбяна-Епштейна кореляція становить $r = 0,56$. Обидва показники є статистично значущими ($p < 0,01$). У групі технічних спеціальностей кореляція є слабкою та статистично незначущою: $r = 0,14$ за першою методикою та $r = 0,10$ за другою ($p > 0,05$).

Таким чином, ми можемо стверджувати, що існує позитивний статистично значущий зв'язок між рівнем емпатії та академічною успішністю студентів гуманітарних спеціальностей. Для студентів технічних спеціальностей такого зв'язку не виявлено. Це підтверджує наше припущення про те, що професійна спрямованість навчання є важливим чинником, який опосередковує взаємозв'язок між емпатією та успішністю. Там, де емпатія є професійно важливою якістю (гуманітарні спеціальності), вона позитивно впливає на успішність. Там, де вона не є важливою (технічні спеціальності), такого впливу не спостерігається.

Отже, результати аналізу взаємозв'язку між рівнем емпатії та успішністю професійної підготовки студентів дозволяють зробити наступні висновки. У групі гуманітарних спеціальностей простежується чітка позитивна кореляція між

рівнем емпатії та академічною успішністю: студенти з вищими показниками емпатії демонструють кращі результати навчання. У групі технічних спеціальностей такої залежності не виявлено, що пояснюється специфікою професійної підготовки, де пріоритетними є інші якості. Отримані результати підтверджують важливість розвитку емпатії у студентів гуманітарних спеціальностей як чинника, що сприяє не лише формуванню професійних компетенцій, але й підвищенню загальної академічної успішності.

2.5. Практичні рекомендації щодо розвитку емпатії у студентів різних спеціальностей

Ґрунтуючись на результатах проведеного емпіричного дослідження, яке засвідчило суттєві відмінності у рівнях емпатії між студентами гуманітарних та технічних спеціальностей, а також виявило позитивний зв'язок між рівнем емпатії та академічною успішністю у гуманітарній групі, нами було розроблено практичні рекомендації. Ці рекомендації спрямовані на розвиток емпатійних здібностей у студентської молоді з урахуванням специфіки їхньої професійної підготовки.

Рекомендації для студентів гуманітарних спеціальностей

Студенти гуманітарних спеціальностей (психологи, педагоги, соціальні працівники) вже мають відносно високий рівень емпатії, однак це не означає, що його розвиток слід припиняти. Навпаки, високий рівень емпатії потребує підтримки та корекції, оскільки надмірна емоційна чутливість може призводити до емоційного вигорання. Рекомендуємо наступне.

По-перше, студентам-гуманітаріям варто опанувати техніки управління власними емоціями, щоб уникати емоційного виснаження. Корисними є дихальні вправи (наприклад, «квадратне дихання» – вдих на 4 рахунки, затримка на 4, видих на 4, пауза на 4), техніки заземлення (метод «5-4-3-2-1» – назвати 5 предметів, які бачиш, 4, які можна торкнутися, 3 звуки, 2 запахи, 1 смак), а також ведення щоденника емоцій.

По-друге, рекомендуємо брати участь у соціально-психологічних тренінгах, що включають вправи на активне слухання, рефлексію, децентрацію (здатність подивитися на ситуацію очима іншої людини). Приклади вправ: «Спільна розповідь» (студенти по черзі продовжують розповідь, намагаючись зберегти стиль і настрій попередника), «Дзеркало» (повторення жестів та міміки партнера без оцінки), «Я-повідомлення» (висловлювання своїх почуттів без звинувачення іншого).

По-третє, участь у волонтерських програмах (допомога дітям-сиротам, людям похилого віку, тваринам) дозволяє не лише розвивати емпатію, але й набувати практичного досвіду взаємодії з різними категоріями людей, що є особливо важливим для майбутніх психологів та соціальних працівників.

По-четверте, студентам із високим рівнем емпатії важливо навчитися розпізнавати перші ознаки емоційного виснаження (підвищена втомлюваність, дратівливість, байдужість до проблем інших). Рекомендується встановлювати особисті межі у спілкуванні, робити перерви під час інтенсивної комунікації, займатися хобі, не пов'язаним із допомогою іншим (спорт, творчість, читання художньої літератури для власного задоволення).

Рекомендації для студентів технічних спеціальностей

Студенти технічних спеціальностей продемонстрували нижчі показники емпатії, що є очікуваним з огляду на специфіку їхньої майбутньої професійної діяльності. Однак розвиток емпатії є важливим для формування загальної комунікативної компетентності, вміння працювати в команді, розуміти потреби клієнтів та замовників. Рекомендуємо наступне.

По-перше, студентам технічних спеціальностей варто починати з простих вправ на розпізнавання емоцій. Наприклад, перегляд фрагментів фільмів без звуку та визначення емоцій героїв за мімікою та жестами, поступово переходячи до складніших форм взаємодії.

По-друге, рекомендуємо звернути увагу на розвиток когнітивної емпатії. На відміну від емоційної емпатії (співпереживання), когнітивна емпатія – це здатність розуміти думки та почуття іншого на раціональному рівні. Для технічних спеціальностей це більш природний шлях розвитку. Корисними є аналіз ситуацій з точки зору різних учасників, рольові ігри, де потрібно передбачити реакцію іншої людини на свої дії.

По-третє, рекомендуємо активну участь у групових проєктах з обговоренням. Важливо не лише розподілити завдання, але й враховувати емоційний стан та думки інших учасників. Після завершення проєкту доцільно проводити обговорення того, як почувалися учасники, які труднощі виникали у взаєморозумінні.

По-четверте, рекомендуємо звернути увагу на такі дисципліни гуманітарного циклу, як «Психологія спілкування», «Етика ділового спілкування», «Конфліктологія», які допомагають розвивати навички ефективної комунікації та розуміння інших людей.

Рекомендації для викладачів та організаторів освітнього процесу

Результати дослідження свідчать про необхідність цілеспрямованого розвитку емпатійних здібностей у студентському середовищі. Викладачам та організаторам освітнього процесу рекомендуємо наступне.

По-перше, рекомендуємо впроваджувати у навчальний процес інтерактивні методи навчання, які сприяють розвитку емпатії (рольові ігри, кейс-метод, дискусії, аналіз конкретних ситуацій). Це особливо актуально для гуманітарних спеціальностей, але може бути корисним і для технічних дисциплін, пов'язаних із командною роботою.

По-друге, доцільно проводити факультативні заняття або тренінги з розвитку емоційного інтелекту та емпатії. Формат таких занять може бути адаптований до специфіки групи (для гуманітаріїв – більше уваги профілактиці вигорання, для технарів – базові навички розпізнавання емоцій).

По-третє, рекомендуємо створювати безпечне комунікативне середовище в академічних групах, де студенти можуть вільно висловлювати свої почуття та думки, не боячись осуду. Цьому сприяють чіткі правила взаємодії, заохочення зворотного зв'язку, приклад викладача (емпатійне ставлення до студентів).

По-четверте, студентам-психологам, які мають високий рівень емпатії, варто рекомендувати опанування технік емоційної саморегуляції та профілактики емоційного вигорання ще на етапі навчання, а також перед проходженням практики. Це допоможе їм зберегти психологічне здоров'я під час майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, розвиток емпатійних здібностей студентів має бути системним та враховувати специфіку їхньої професійної підготовки. Для студентів гуманітарних спеціальностей акцент слід робити на профілактиці емоційного вигорання та поглибленні навичок емоційної саморегуляції. Для студентів технічних спеціальностей – на поступовому розвитку когнітивної емпатії та базових комунікативних навичок. Викладачам варто створювати сприятливе середовище для розвитку емпатії через інтерактивні методи навчання та особистий приклад.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи було послідовно реалізовано всі поставлені завдання, що дозволило комплексно дослідити особливості формування емпатії у студентів різних спеціальностей.

1. Здійснено теоретико-методологічний аналіз поняття емпатії як психологічного феномена, її ролі як професійно важливої якості фахівця та виявлено психологічні чинники, що впливають на її формування. Проведений огляд наукових джерел показав, що емпатія є складним багатовимірним психологічним утворенням, що поєднує в собі когнітивні (розуміння), емоційні (співпереживання) та поведінкові (турбота) компоненти. Вона виконує ключову функцію в забезпеченні ефективної міжособистісної взаємодії. Визначено, що розвиток емпатії зумовлюється низкою чинників, серед яких: емоційний інтелект, здатність до децентрації, досвід міжособистісної взаємодії, культурно-соціальні впливи та рівень професійної підготовки. Особливу роль у формуванні емпатії відіграють умови освітнього процесу, а також власна рефлексія та життєвий досвід студента.

2. Досліджено психологічні особливості студентського віку як етапу інтенсивного формування професійно важливих якостей. Встановлено, що студентський вік є сенситивним для подолання егоцентричної мотивації та формування соціоцентризму. Важливими чинниками розвитку емпатійності у цей час виступають характер міжособистісної взаємодії в академічній групі та залучення молоді до суспільно значущої діяльності (зокрема, волонтерства). Доведено, що емпатія розглядається як базова професійно важлива якість та ключовий інструмент у діяльності практичного психолога, педагога та соціального працівника.

3. Організовано та проведено емпіричне дослідження рівнів емпатії серед студентів різних напрямів підготовки. В опитуванні взяли участь студенти закладів вищої освіти м. Чернігова, гуманітарних спеціальностей (Психологія, Соціальна педагогіка, Початкова освіта) та технічних спеціальностей

(Комп’ютерні науки, Інженерія програмного забезпечення, Кібербезпека). Для збору емпіричних даних було використано дві психодіагностичні методики: «Тест для визначення рівня сформованості емпатії» (Б. Кіндратюк, С. Литвин) та «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Епштейн). Результати свідчать про наявність суттєвих відмінностей у рівнях емпатії між студентами гуманітарних та технічних спеціальностей. У групі гуманітаріїв переважають оптимальний та високий рівні емпатії (68% за методикою Кіндратюка-Литвина та 72% за методикою Меграбяна-Епштейна), тоді як серед студентів технічних спеціальностей домінують помірний та нормальний рівні (75% та 90% відповідно). Статистичний аналіз (U-критерій Манна-Уітні) підтвердив значущість відмінностей між групами ($p < 0,001$).

4. Проведено якісний та кількісний аналіз отриманих результатів, а також розроблено рекомендації щодо розвитку емпатійної культури студентської молоді. Ґендерний аналіз підтвердив, що жінки мають вищі показники емпатії, ніж чоловіки, незалежно від спеціальності. Однак навіть жінки технічних спеціальностей демонструють нижчі показники, ніж жінки-гуманітарії, що свідчить про вплив професійного середовища. Виявлено позитивний статистично значущий зв'язок між рівнем емпатії та академічною успішністю студентів гуманітарних спеціальностей ($r = 0,61$ за методикою Кіндратюка-Литвина та $r = 0,56$ за методикою Меграбяна-Епштейна, $p < 0,01$), тоді як у групі технічних спеціальностей такого зв'язку не виявлено ($r = 0,14$ та $r = 0,10$, $p > 0,05$). Розроблені практичні рекомендації враховують специфіку кожної групи: для студентів гуманітарних спеціальностей акцент зроблено на профілактиці емоційного вигорання та поглибленні навичок емоційної саморегуляції; для студентів технічних спеціальностей – на поступовому розвитку когнітивної емпатії та базових комунікативних навичок.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що емпатія у студентів різних спеціальностей формується по-різному залежно від професійної спрямованості навчання. Гуманітарна освіта, зокрема підготовка психологів,

педагогів та соціальних працівників, передбачає інтенсивний розвиток навичок міжособистісної взаємодії, емоційного інтелекту та емпатії як ключових професійних компетенцій. Технічна освіта, своєю чергою, більше зосереджена на розвитку логічного мислення, алгоритмічних здібностей та роботи з інформаційними системами, що не створює потреби в інтенсивному розвитку емпатії. Отримані результати підтверджують теоретичні положення про те, що професійна спрямованість є важливим чинником формування емпатійних здібностей.

Практична цінність проведеного дослідження полягає у можливості застосування його результатів під час планування змісту підготовки майбутніх фахівців, розробки програм розвитку емоційної компетентності, а також удосконалення форм і методів формування емпатійної чутливості у студентської молоді. Розроблені практичні рекомендації можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти, кураторами академічних груп та практичними психологами.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш глибокому вивченні ґендерних відмінностей у розвитку емпатії, аналізі взаємозв’язку між емпатією та іншими особистісними характеристиками (емоційним інтелектом, толерантністю, рівнем рефлексії), а також розробці й апробації спеціалізованих програм психолого-педагогічного супроводу, спрямованих на розвиток емпатійної компетентності студентів різних спеціальностей у форматі тренінгів, практикумів та інтерактивних освітніх технологій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боришевський М. Й. Психологія особистості : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2022. 320 с.
2. Лозниця С. В. Професійна ідентичність майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 1. С. 128–137.
3. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. С. 120-121.
4. Сторож В. Психологічні особливості емпатії майбутніх фахівців соціономічної сфери. Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2023. Вип. 51. С. 109-114.
5. Штих І. І. Здатність до емпатії як компонент професійних здібностей психолога. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». 2015. Вип. 2 (2). С. 177–180.
6. Матюх Т. Емпатія як професійно значуща якість майбутнього фахівця. Психолого-педагогічні аспекти навчання та виховання в закладах вищої освіти : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 травня 2019 р.). Inforum. URL: https://www.inforum.in.ua/conferences/20/55/406 (дата звернення: 15.05.2026).
7. Франчук К. Розвиток емпатії у професійному становленні майбутніх психологів: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр. Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2023. 78 с.
8. Бех І. Д. Життя особистості у просторі духовності. Педагогічний дискурс. 2012. Вип. 12. С. 28–35.
9. Цільмак О. М. Класифікація професійно важливих якостей психолога-консультанта. Юридична психологія. 2020. № 2. С. 17-23.

10. Роджерс К. Р. Становлення особистості: погляд на психотерапію / пер. з англ. О. Назарчук. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 560 с.
11. Кримчак Л. Ю. Емпатія як професійно важлива якість фахівця з соціальної роботи. Грааль науки. 2025. № 56. С. 217–224.
12. Шикирава Н. М. Емпатія як особистісна характеристика та професійна якість практичного психолога. Габітус. Серія: психологія особистості. 2021. Вип. 23. С. 182-187.
13. Кундій Ж., Андрейко С. Формування емпатійних здібностей майбутніх медичних працівників. Поради спеціаліста. 2021. № 6 (201). С. 72–76.
14. Кіндратюк Б., Литвин С. Тест для визначення рівня сформованості емпатії. Психологічна діагностика : методичні рекомендації. – 1992. – С. 15-17. Studfile. URL: https://studfile.net/preview/5258522/page:11/ (дата звернення: 01.06.2026).
15. Меграбян А., Епштейн Н. Шкала емоційного відгуку (Методика діагностики рівня емпатії). Vseosvita. URL: https://vseosvita.ua/library/metodika-skala-emocijnogo-vidguku-za-a-megrabanom-i-n-epstejnom-347264.html (дата звернення: 01.06.2026).
16. Гавриш І. В. Емпатія як чинник професійної компетентності майбутніх психологів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2022. № 1. С. 52–58.
17. Сургунд Н. А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2004. 22 с.
18. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психологія спілкування : навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 260 с.
19. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

20. Максименко С. Д. Генетична психологія : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2015. 332 с.
21. Савчин М. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2021. 416 с.
22. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2019. 400 с.
23. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Навчальна книга, 2023. 280 с.
24. Чепелєва Н. В. Психологічна герменевтика : підручник. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. 260 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стимульний матеріал до методики «Тест для визначення рівня сформованості емпатії» (Б. Кіндратюк, С. Литвин)

Примітка. Опитування проводилося в онлайн-форматі з використанням Google-форми. Нижче наведено текст методики у вигляді, в якому вона була представлена респондентам.

Інструкція: Прочитайте запитання тесту і згадайте, як ви реагуєте, що переживаєте, як поводите себе в ситуаціях, які пропонуються в твердженнях. Якщо частіше так, як у запитанні-судженні, то в протокольному листі вкажіть «+», якщо інакше – напишіть «–».

№ з/п	Твердження	Відповідь («+» або «–»)
1	Мене засмучує, коли я бачу, що хтось незнайомий відчуває себе серед людей самотнім.	
2	Люди перебільшують сприйнятливість тварин та їх здатність почувати.	
3	Мені неприємно, коли люди, не криючись, виявляють свої почуття.	
4	Мене дратує, коли нещасна людина жаліє себе.	
5	Я починаю нервувати, коли хто-небудь поряд зі мною нервується.	
6	Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно.	
7	Я переймаюся проблемами своїх друзів.	

8	Інколи пісні про кохання дуже хвилюють мене.	
9	Я дуже хвилююся, коли змушений(а) повідомити людям неприємну звістку.	
10	Мій настрій значною мірою залежить від людей, які мене оточують.	
11	Своєю більшістю іноземці холодні і байдужі.	
12	Я хотів(ла) би набути професію, пов'язану зі спілкуванням із людьми.	
13	Я не дуже засмучуюся, коли мій друг діє необдумано.	
14	Я люблю спостерігати, як люди приймають подарунки.	
15	Одинокі люди часто бувають недобрими.	
16	Коли я бачу людину, яка плаче, то сам(а) засмучуюся.	
17	Слухаючи деякі пісні, я почуваю себе щасливим(ою).	
18	Коли я читаю книгу (роман, повість), то так переживаю про що читаю, ніби це відбувається насправді.	
19	Я завжди серджуся, коли бачу, що з кимось погано поводяться.	
20	Я можу залишитися спокійним(ою) навіть тоді, коли всі навколо мене хвилюються.	

21	Якщо мій друг починає обговорювати зі мною свої проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.	
22	Мені незрозуміло, чому, дивлячись кінофільм, деякі люди зітхають і плачуть.	
23	Чужий сміх не діє на мене заразливо.	
24	Коли я приймаю рішення, почуття інших людей на це, як правило, не впливають.	
25	Я втрачаю душевний спокій, якщо оточуючі чимось пригнічені.	
26	Мене вражає, якщо люди засмучуються через дрібниці.	
27	Мене прикро вражає страждання тварин.	
28	Незрозуміло, чому переживають через те, що відбувається в кінофільмі або книзі.	
29	Я дуже засмучуюся, коли бачу безпомічних старих людей.	
30	Чужі сльози викликають у мене скоріше роздратування, ніж співчуття.	
31	Я дуже переживаю, коли дивлюся кінофільми.	
32	Я можу залишатися байдужим(ою), не зважаючи на те, що навколо хвилюються.	
33	Маленькі діти іноді плачуть безпричинно.	

Додаток Б

Ключ до методики «Тест для визначення рівня сформованості емпатії» (Б. Кіндратюк, С. Литвин)

Примітка. Ключ використовувався для підрахунку результатів під час обробки даних, отриманих через Google-форму. За кожен збіг відповіді респондента з ключем нараховувався 1 бал.

№ з/п	Правильна відповідь	№ з/п	Правильна відповідь	№ з/п	Правильна відповідь
1	Так	12	Так	23	Ні
2	Ні	13	Ні	24	Ні
3	Ні	14	Так	25	Так
4	Ні	15	Ні	26	Так
5	Так	16	Так	27	Так
6	Ні	17	Так	28	Ні
7	Так	18	Так	29	Так
8	Так	19	Так	30	Ні
9	Так	20	Ні	31	Так
10	Так	21	Ні	32	Ні
11	Ні	22	Ні	33	Ні

Додаток В

Стимульний матеріал до методики «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Епштейн)

Примітка. Опитування проводилося в онлайн-форматі з використанням Google-форми. Нижче наведено текст методики у вигляді, в якому вона була представлена респондентам.

Інструкція: Прочитайте наведені нижче твердження і оцініть ступінь своєї згоди або незгоди з кожним із них, орієнтуючись на те, як ви зазвичай поводитеся в подібних ситуаціях. Виберіть один із чотирьох варіантів відповіді: «Згоден (завжди)», «Швидше згоден (часто)», «Швидше не згоден (рідко)», «Не згоден (ніколи)».

№ з/п	Твердження	Згоден (завжди)	Швидше згоден (часто)	Швидше не згоден (рідко)	Не згоден (ніколи)
1	Мене засмучує, коли я бачу, що незнайома людина почувається серед інших людей самотньо.				
2	Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і відкрито проявляють свої почуття.				
3	Коли хтось поруч зі мною нервує, я теж починаю нервувати.				
4	Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно.				
5	Я близько до серця приймаю проблеми своїх друзів.				
6	Іноді пісні про кохання викликають у мене багато почуттів.				
7	Я б сильно хвилювався (хвилювалася), якби мав (мала) повідомити людині неприємну для неї звістку.				
8	На мій настрій сильно впливають оточуючі люди.				
9	Мені хотілося б отримати професію, пов'язану зі спілкуванням з людьми.				
10	Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки.				
11	Коли я бачу, як плаче людина, то й сам (сама) засмучуюся.				
12	Слухаючи деякі пісні, я часом відчуваю себе щасливим (щасливою).				
13	Коли я читаю книгу (роман, повість), то так				

	переживаю, ніби все відбувається насправді.				
14	Коли я бачу, що з кимось погано поводяться, то завжди серджуся.				
15	Я можу залишатися спокійним (спокійною), навіть якщо всі навколо хвилюються.				
16	Мені неприємно, коли люди при перегляді кінофільму зітхають і плачуть.				
17	Коли я приймаю рішення, ставлення інших людей до нього ролі не грає.				
18	Я втрачаю душевний спокій, коли оточуючі чимось пригнічені.				
19	Я переживаю, коли бачу людей, які засмучуються через дрібниці.				
20	Я дуже засмучуюсь, коли бачу страждання тварин.				
21	Нерозумно переживати з приводу того, що відбувається в кіно або про що читаєш у книжці.				
22	Я дуже засмучуюсь, коли бачу безпорадних старих людей.				
23	Я дуже переживаю, коли дивлюся фільм.				
24	Я можу залишитися байдужим (байдужою) до будь-якого хвилювання навколо.				
25	Маленькі діти плачуть без причини.				

Додаток Г

Бланк підрахунку результатів до методики «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Епштейн)

№ з/п	Згоден (завжди)	Швидше згоден (часто)	Швидше не згоден (рідко)	Не згоден (ніколи)
1	4	3	2	1
2	1	2	3	4
3	4	3	2	1
4	1	2	3	4
5	4	3	2	1
6	4	3	2	1
7	4	3	2	1
8	4	3	2	1
9	4	3	2	1
10	4	3	2	1
11	4	3	2	1
12	4	3	2	1
13	4	3	2	1
14	4	3	2	1
15	1	2	3	4
16	1	2	3	4
17	1	2	3	4
18	4	3	2	1
19	4	3	2	1
20	4	3	2	1
21	1	2	3	4
22	4	3	2	1
23	4	3	2	1
24	1	2	3	4
25	1	2	3	4

Додаток Д

Зведені таблиці результатів дослідження

Примітка. У додатку подано узагальнені результати за двома використаними методиками.

Таблиця Д.1

Розподіл студентів за рівнями емпатії за методикою Б. Кіндратюка та С. Литвина (у %)

Рівень емпатії	Гуманітарні спеціальності, %	Технічні спеціальності, %
Низький	0	20
Помірний	8	50
Середній	24	25
Оптимальний	48	5
Високий	20	0
Разом	**100**	**100**

Таблиця Д.2

Розподіл студентів за рівнями емоційної емпатії за методикою А. Меграбяна та Н. Епштейна (у %)

Рівень емпатії	Гуманітарні спеціальності, %	Технічні спеціальності, %
Дуже низький	0	5
Низький	4	40
Нормальний	24	50
Високий	56	5
Дуже високий	16	0
Разом	**100**	**100**

Таблиця Д.3

Порівняльна таблиця середніх балів за двома методиками

Група	Методика Кіндратюка-Литвина (середній бал)	Методика Меграбяна-Епштейна (середній бал)
Гуманітарні спеціальності	26,8 (оптимальний)	68,4 (високий)
Технічні спеціальності	18,2 (помірний)	44,7 (нормальний)